

Om 50 – procentmålet

Hur är det nu och hur blir det i framtiden?

(Lars Brandell 2005-12-18, rättad 2006-01-04)

Inledning

Denna rapport handlar om målet att på sikt skall 50 procent av varje årsklass ha börjat högskolestudier vid 25 års ålder. Trots att det var ganska länge sedan som man första gången formulerade målet är det fortfarande en bit kvar innan det nås. Rapporten innehåller både en analys av den hittillsvarande utvecklingen och en diskussion av möjligheterna inför framtiden. Ett viktigt resultat är att den nu beslutade utbyggnaden på 17 000 platser inte räcker långt för att mera permanent nå 50-procentmålet.

Bakgrund

Det viktigaste kvantitativa målet för dagens svenska högskolepolitik är sedan länge det s.k. 50-procentmålet – dvs. att på sikt skall 50 procent av varje årsklass ha börjat högskolestudier vid 25 års ålder¹. Det har också fått inte minst politisk betydelse som en markering av beslutsamhet och målmedvetenhet. I ett pressmeddelande med rubriken *Nu når vi 50-procentmålet i högskolan* strax före valet år 2002 uttalade Thomas Östros med anledning av en rapport från departementet:

”Rapporten visar att det är möjligt att nå 50-procentmålet under den kommande mandatperioden....” .. ”Rapporten visar att vi nått en god bit men att det krävs en fast linje om målet skall uppnås”...

I en text från den socialdemokratiska partistyrelsen från hösten 2006 återkommer man till 50-procentmålet:

”Socialdemokraternas mål är att hälften av alla ungdomar ska ha påbörjat högskolestudier innan de fyller 25 år. För tio år sedan var andelen uppe i 28 procent, men är nu uppe i 44 procent. Vi är på god väg mot 50-procentmålet men har ett stycke kvar. Därför fortsätter vi nu satsningarna på högskola....”

Även i årets budgetproposition nämns 50-procentmålet²

Regeringens långsiktiga mål är att 50 procent av en årskull skall ha påbörjat en högskoleutbildning vid 25 års ålder. De närmaste åren kommer ungdomskullarna att öka. Därför krävs en utbyggnad av antalet högskoleplatser.

I propositionen föreslås också en ökning av antalet högskoleplatser under år 2006 och 2007 med drygt 17 000. Samtidigt kan konstateras att de fyra allianspartierna inte vill öka antalet platser utan istället vill satsa pengar på ökad kvalitet i utbildningen genom en höjning av den ersättning per student som högskolorna får av staten.

¹ Redan i budgetpropositionen för år 1999 står följande:

”Andelen ungdomar som går vidare till högre studier har stigit kraftigt – omkring 30 % procent av alla ungdomar mellan 19 och 25 år går vidare till högskolan. Den siffran måste höjas. Uppemot 50 % av en årskull skall kunna gå vidare till högskolan.”

² Se BP 2006 utgiftsområde 16 sid. 127.

Sedan några år tillbaka mäter Statistiska centralbyrån (SCB) varje år utvecklingen i relation till 50-procentmålet. Den senast mätningen gäller dem som fyllde 25 år under 2004. Av dem hade 43,7 procent börjat högskolestudier. Det fattas alltså en del innan man kan säga att Sverige har nått 50-procentmålet.

En indikator på ungdomars övergång till högskolan

Vid sina årliga beräkningar utgår SCB från befolkningsregistret vid slutet av året och räknar dels *antalet personer i befolkningen som är 25 år*, dels, genom samkörning med bl.a. högskoleregistret, *antalet av dessa som har bedrivit högskolestudier i Sverige, eller i utlandet*. Den senare gruppens andel av den förra (räknat i procent) ger ett mått på den aktuella ungdomskullens övergångsfrekvens till högskolestudier och visar också hur Sverige befinner sig det aktuella året i förhållande till 50-procentmålet.

Alltså för varje år, \hat{A} , beräknar man kvoten

$$K(\hat{A}) = \frac{\text{antalet 25-åringar som börjat högskolestudier}}{\text{antalet 25-åringar i befolkningen}}$$

där \hat{A} står för ett årtal och $K(\hat{A})$ anges i procent. Man kan också skriva

$$K(\hat{A}) = \frac{T(\hat{A})}{N(\hat{A})}, \text{ där}$$

$T(\hat{A})$ = antalet 25-åringar som t.o.m. året \hat{A} börjat högskolestudier, och

$N(\hat{A})$ = antalet 25-åringar i befolkningen året \hat{A} .

(T står för *täljare* och N för *nämnare*.)

Det politiska målet är alltså att kvoten $K(\hat{A})$ något år i framtiden skall nå upp till 50%, och därefter ligga kvar på denna nivå. Men man kan också mera generellt studera utvecklingen över tid av $K(\hat{A})$.

Utvecklingen av $K(\hat{A})$ de senaste åren

SCB har visat att $K(1998) = 37,1\%$ och $K(2004) = 43,7\%$. Det innebär en ökning mellan år 1998 och år 2004 med 6,6 procentenheter. Under den perioden hade vi också haft en kraftig ökning av antalet studenter vid de svenska universiteten och högskolorna.

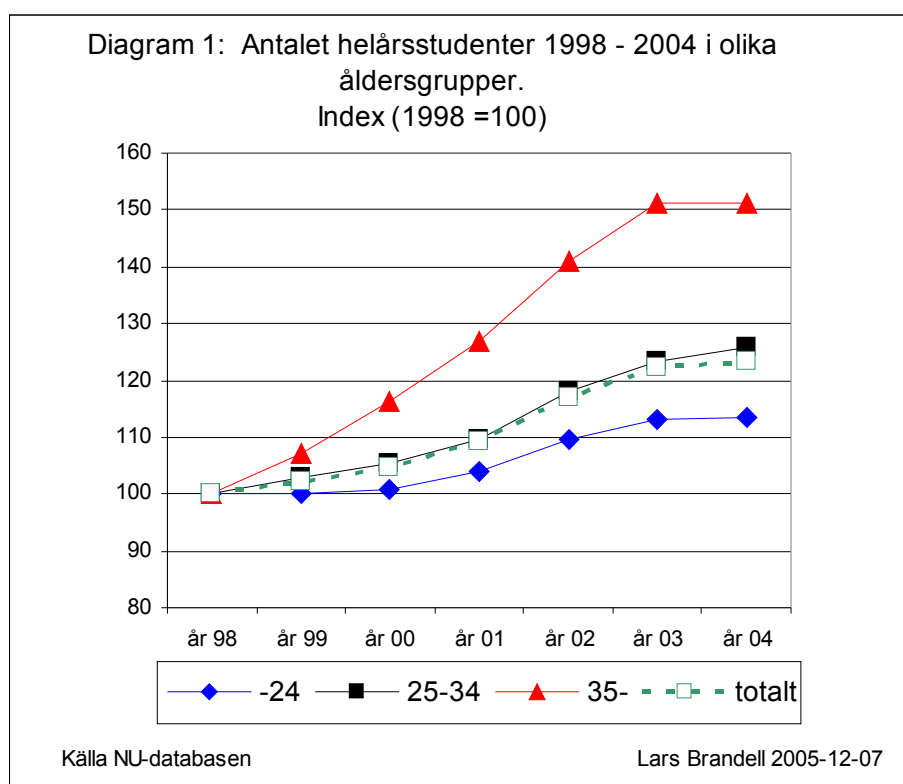
Men värdet av $K(\hat{A})$ beror både på *täljaren* $T(\hat{A})$ och på *nämnummern* $N(\hat{A})$. Om $T(\hat{A})$ ökar, växer $K(\hat{A})$. Men $K(\hat{A})$ växer också om $N(\hat{A})$ minskar. Mellan år 1998 och år 2004 skedde båda dessa saker. Antalet 25-åringar som börjat högskolestudier – dvs. $T(\hat{A})$ – ökade från cirka 43 000 till cirka 47 000. Samtidigt minskade antalet 25-åringar i befolkningen – dvs. $N(\hat{A})$ – från 117 000 till 107 000.

Om *antalet 25-åringar* hade varit detsamma år 2004 som år 1998, skulle $K(2004)$ ha blivit 40,1 procent. Av en totala ökning av $K(\hat{A})$ på 6,6 procentenheter mellan år

1998 och år 2004 beror alltså 3,6 procentenheter (= 43,7 – 40,1 pe) på att antalet 25-åringar har minskat och resten – 3,0 procentenheter – på att antalet 25-åringar som börjat högskolestudier har ökat.

Man kan fråga sig varför ökningen av $K(\hat{A})$ inte blev större mellan år 1998 och år 2004. Antalet högskoleplatser ökade ju kraftigt under den perioden. En förklaring är att visserligen har kapaciteten inom högskolan byggts ut, men större delen av denna utbyggnad har kommit personer som varit över 25 år tillgodo:

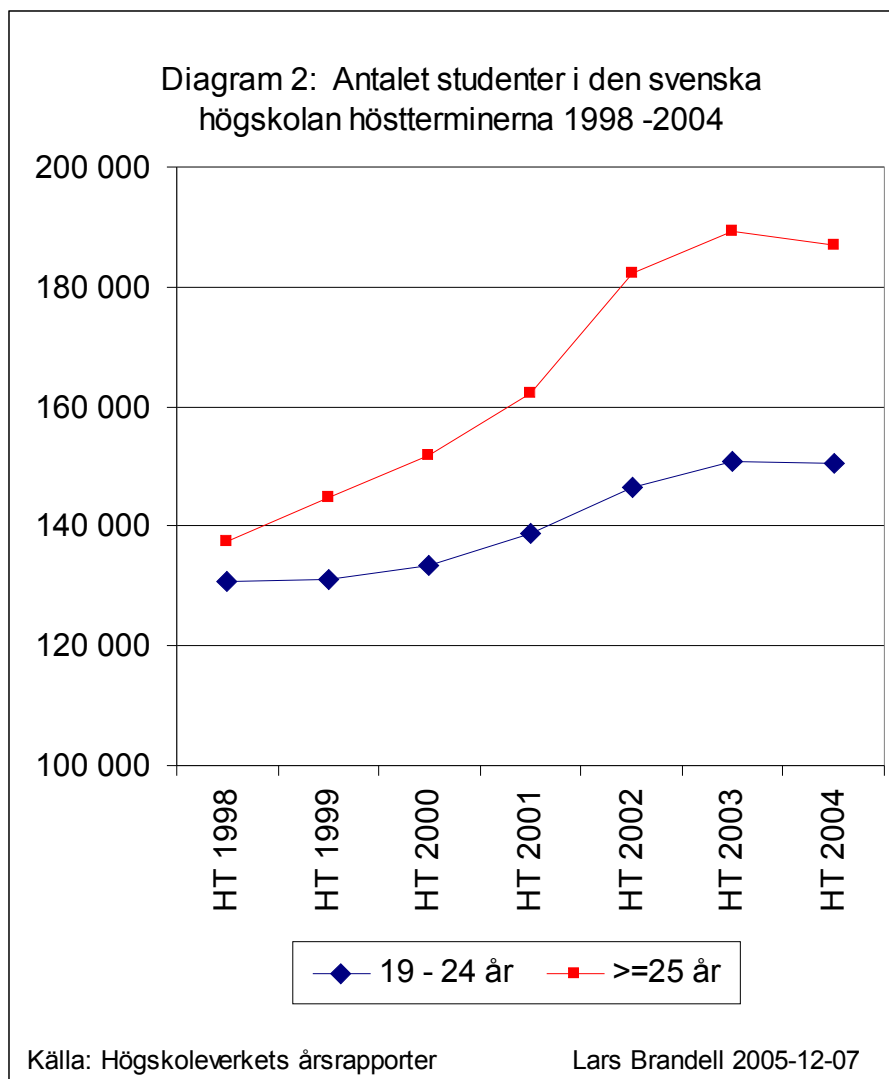
Mellan 1998 och 2004 ökade antalet helårsstudenter (=hås) med sammanlagt 57 000 hås (från 245 500 hås till 302 500 hås). Av ökningen gällde 17 000 hås studenter i åldern upp t.o.m. 24 år. Resten av ökningen, 40 000 hås, avsåg studenter som var 25 år eller däröver.³ Största delen av ökningen gick alltså till äldre studenter. Se också Diagram 1 som visar den *relativa ökningen* för de tre åldersgrupper som redovisas i NU-databasen.



Att en större del av studentökningen under perioden 1998 - 2004 har bestått av äldre studenter framgår också av Diagram 2 som baseras på *registreringsiffror* från höstterminerna.⁴ Antalet studenter i åldern 19 – 24 år har ökat med 20 000 medan antalet som är 25 år eller mer har ökat med 50 000.

³ Källa: NU-databasen (Högskoleverket).

⁴ Källa: Högskoleverkets årsrapporter.



Slutsatser om utvecklingen fram till nu:

1. $K(2004) = 43,7$. Det återstår alltså 6 procentenheter till 50-procentmålet.
2. Trots att utbildningsvolymen byggts ut kraftigt (57 000 hås) mellan år 1998 och år 2004, har antalet studenter som börjat högskolestudier fram till 25 års ålder under samma tid bara ökat med c:a 4 000 personer.
3. Sedan år 1998 har $K(\text{Å})$ vuxit med ungefär en procentenhet per år. Mer än hälften av ökningen beror på minskande årskullar.

Förutsättningar för den framtida utvecklingen av $K(\text{Å})$

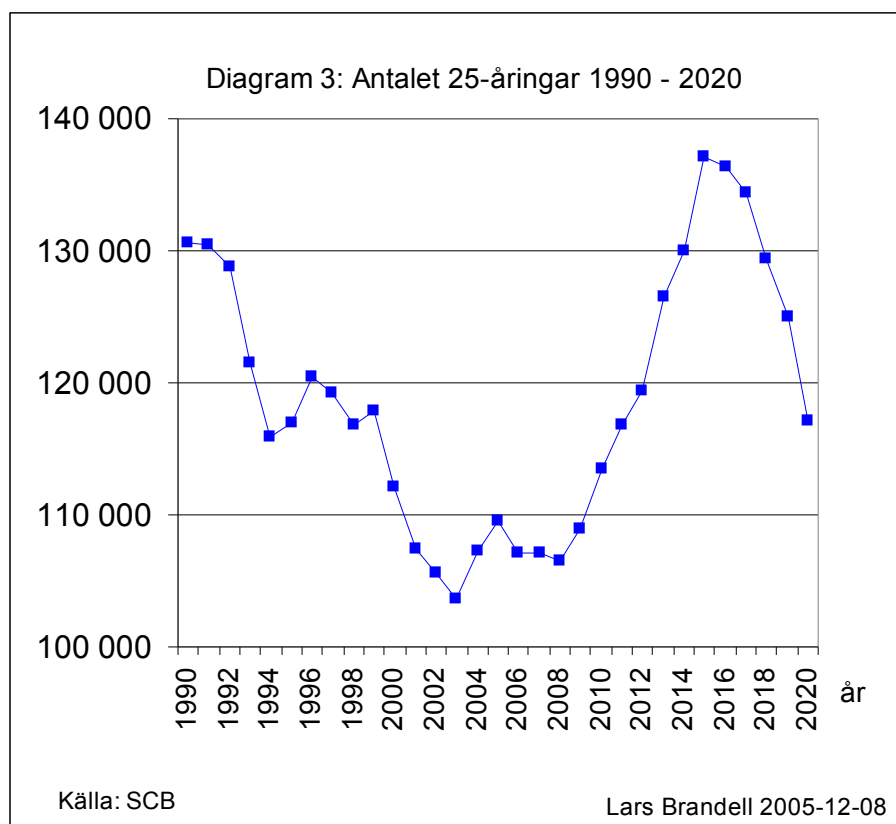
Diskussionen har i mycket handlat om när vi kan väntas nå 50-procentmålet⁵. Ibland har man fått intrycket att den dag då målet är uppnått så är problemen lösta. Men bara för att $K(\text{Å})$ kanske når upp till 50 procent ett visst år är det inte säkert att detta kommer att gälla för all framtid därefter. Därför ska vi här mera generellt diskutera hur $K(\text{Å})$ kommer att utvecklas i framtiden.

⁵ Eller om vi redan nått det.

Det framtida värdet på $K(\hat{A})$ beror alltså både på värdet på täljaren $T(\hat{A})$ och på nämnaren $N(\hat{A})$. Under perioden fram till år 2004 växte $T(\hat{A})$ samtidigt som $N(\hat{A})$ minskade – två tendenser som båda bidrog till att $K(\hat{A})$ växte. Men nu står vi inför en ny situation. Antalet 25-åringar (dvs $N(\hat{A})$) kommer att öka och den långsiktiga utvecklingen av $T(\hat{A})$ vet vi inget om.

Värdet på $N(\hat{A})$

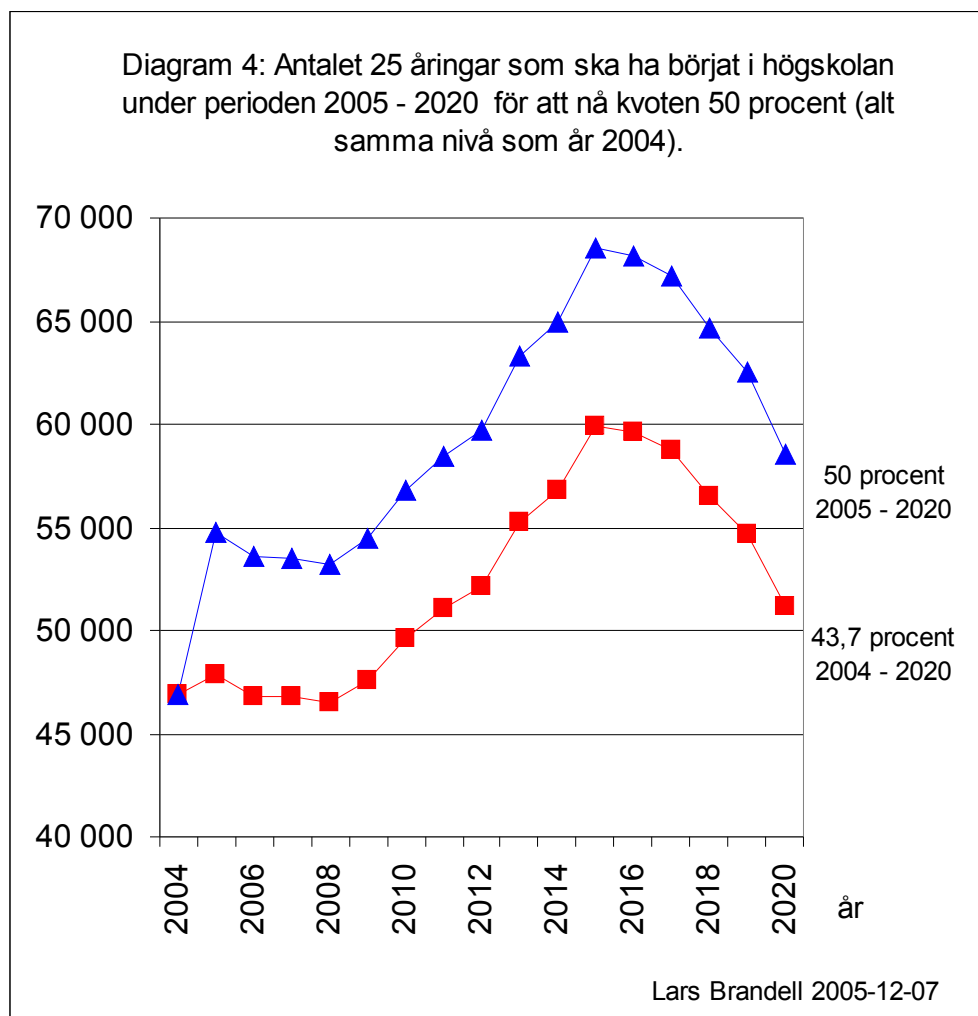
Vi står alltså inför en period med ökande antal 25-åringar. Idag känner vi den framtida storleken på $N(\hat{A})$ (=det totala antalet 25-åringar) genom SCB:s befolkningsprognoser. Se Diagram 3.



Under sexårsperioden 2004 – 2010 kommer $N(\hat{A})$ att öka från 107 000 till drygt 113 000. Efter ytterligare sex år (2016) kommer $N(\hat{A})$ att vara uppe i 136 000. Detta ger en ”press” nedåt på $K(\hat{A})$. Om antalet 25-åringar som börjat i högskolan, dvs. $T(\hat{A})$, ligger kvar på 2004 års nivå, blir $K(2010) = 41,3\%$ och $K(2016) = 34,4\%$. Vi får alltså en minskning av $K(\hat{A})$ mellan 2004 och 2016 på mer än 9 procentenheter om inte $T(\hat{A})$ ökar.

Krav på $T(\text{Å})$

Den framtida utvecklingen av $K(\text{Å})$ beror alltså även på värdet på $T(\text{Å})$. I Diagram 4 visas med två kurvor hur stor $T(\text{Å})$ måste vara årligen under perioden 2005 – 2020, för att $K(\text{Å})$ ska få samma värde som år 2004 (43,7%) och för att $K(\text{Å})$ skall vara 50%,



För att $K(\text{Å})$ ska ligga kvar på 2004 års nivå (43,7%) måste $T(\text{Å})$ öka från 47 000 år 2004 till knappt 50 000 år 2010 och till 60 000 år 2015. Om man vill nå målet 50% krävs att $T(2010) = 57 000$ år och att $T(2015) = 68 500$.

Kommentarer och slutsatser

1. Av de två variabler, ($N(\text{Å})$ och $T(\text{Å})$) som bildar indikatorn $K(\text{Å})$ är det bara värdet på $T(\text{Å})$ som kan påverkas genom politiska och administrativa åtgärder.

$T(\text{Å})$ – antalet 25-åringar som börjat i högskolan – mäts för ett visst år. Men dess värde beror bara till en liten del av utvecklingen under just det året.

Istället beror värdet på utvecklingen under de fem-sex år som föregår mätåret i fråga – dvs. på omfattningen av övergången till högskolan under de år då den aktuella 25 årsgruppen var 19 år, 20 år... osv.

Därför är utvecklingen de närmaste åren av $T(\dot{A})$ och därmed också av indikatorn $K(\dot{A})$ i huvudsak redan bestämd. $T(\dot{A})$ kan under de närmaste två-tre åren komma att växa, eftersom högskolan fick flera platser under 2002 och 2003. Dessutom kommer $N(\dot{A})$ att vara konstant fram till år 2008. (se Diagram 3). Därför är det möjligt att $K(\dot{A})$ också kommer att öka något de närmaste åren.

Från år 2009 kommer $N(\dot{A})$ att växa kraftigt. För att $K(\dot{A})$ då inte ska minska och hamna lägre än 2004 års värde 43,7% måste därför också $T(\dot{A})$ öka. Detta gäller i ännu högre grad om man vill att $K(\dot{A})$ inom rimlig tid ska växa upp mot målet 50%.

2. En ökning av $T(\dot{A})$ från år 2009 och därefter, förutsätter att antalet nybörjare under 25 år i högskolan ökar redan under närmast kommande åren.

Flera unga nybörjare i högskolan förutsätter fler utbildningsplatser. År 2004 och år 2005 tillkom inga nya platser i högskolan. Under 2006 och 2007 kommer högskolornas takbelopp att höjas motsvarande drygt 17 000 helårsplatser. Det är dock osäkert hur mycket detta kommer att påverka antalet unga nybörjare. Tillskottet av platser kommer att användas på flera sätt:

- Det kan användas för att ”avlasta” tidigare års överproduktion.
- Det kan användas av äldre studenter (ökat livslångt lärande).
- Det kan användas för att förlänga redan existerande utbildningar. Bl.a. i anslutning till Bologna-processen kommer det säkert att aktualiseras förlängningar av olika fyraåriga magisterutbildningar till femåriga mastersutbildningar. Ett aktuellt exempel är dagens civilingenjörsutbildning som är på 4,5 år. Här finns ett starkt tryck från lärosätena för en förlängning till fem år.

Under alla förhållanden är det klart att den nu beslutade utbyggnaden på 17 000 platser under 2006 och 2007 inte räcker långt för att mera permanent få upp $K(\dot{A})$ till målet 50%.

3. Målet att hälften av en årskull ska fortsätta någon form av studier efter gymnasieskolan är inte extremt högt internationellt sett. Exempelvis har både Finland och Danmark satt upp högre mål.

I Sverige är dessutom ambitionen att i stort sett hela årskullen ska gå igenom gymnasieskolan. Dessutom har man satt som mål att alla gymnasister ska få grundläggande behörighet för högskolestudier. I den situationen är det ganska rimligt att det skapas utrymme för att åtminstone hälften ska få möjlighet till någon form av fortsatta studier i nära anslutning till att man slutar i gymnasiet. Däremot är det mera tveksamt med ett mål att 50 procent av en årskull ska

börja studier inom de traditionella utbildningar som vi idag räknar till den svenska högskolan. I snart sagt alla länder sker en utveckling mot att en allt större andel av ungdomarna fortsätter med någon typ av utbildning efter den sekundära skolutbildningen. Men detta kombineras ofta med ett mer differentierat system för den tertiära utbildningen. I Finland finns yrkeshögskolorna, i Danmark en rad eftergymnasiala utbildningar som ligger vid sidan av universitetsutbildningarna och för vilka gäller speciella regler och bestämmelser.

Det är alltså rimligt att ha som mål att hälften av en årskull (eller kanske en ännu högre andel) ska ges möjlighet till mera utbildning efter gymnasieskolan. Men det förutsätter, enligt min mening, att man breddar utbildningsutbudet utanför den traditionella akademiska sfären. Det behövs mera *eftergymnasial yrkesutbildning (i vid mening)*. Det kan organisatoriskt ske på flera sätt. En utgångspunkt kan vara de finländska erfarenheterna av yrkeshögskolesystemet.

4. Att mäta andelen av befolkningen i en viss ålder, som börjat i högskolan är kanske inte den allra bästa metoden om man vill bedöma högskoleutbildningens betydelse för befolkningen i Sverige. I det svenska högskolesystemet gäller inte att alla som börjar i högskolan avser att skaffa sig en fullständig utbildning. De finns även de som börjar i högskolan för att läsa en eller flera kurser utan att ha en fullständig utbildning som mål.⁶ Ett bättre mått skulle kunna vara andelen av en årskull som tar examen eller på annat sätt skaffar sig en "hel" utbildning före en viss ålder.

Men även det mått som används nu, alltså $K(\dot{A})$, kan vidareutvecklas. Att ha börjat i högskolan betyder bara att man varit registrerad under *en* termin. Som ett komplement kan man också mäta andelen som vid en viss ålder varit registrerade en längre tid, t.ex. två, fyra och sex terminer. Det skulle ge en säkrare bild av utvecklingen.

⁶Se t.ex. *Studenterna i Sverige Om livet och tillvaron som student vid sekelskiftet 2000* (Högskoleverket rapportserie 2001:26 R).